

A PÜSPÖK-FŐISPÁNOKKAL KAPCSOLATOS ELVÁRÁSOK ÉS MINTÁK MÁRIA TERÉZIA IDEJÉN

Klimo György püspök és főispán*

Az osztrák örökösödési háborút követően Mária Terézia átalakításokat kezdeményezett a birodalom igazgatásában.¹ Ez a szándék és a koncepció kiolvasható többek között az uralkodó politikai testamentumából, de megtapasztalhatjuk az intézkedései révén is. Uralkodásának második évtizede önmagában is jelentős reformidőszak volt:² a centralizáció, az integráció, a racionalizáció és a kontroll voltak azok szempontok, illetve elvárások, amelyek előtérbe kerültek már az 1750-es években, és ezeket az igazgatásban és a társadalompolitikában egyaránt érvényesíteni kívánta a kormányzat. Mária Terézia a világi és az egyházi közigazgatás középszintjének megerősítésében látta annak a lehetőségét, hogy politikai célkitűzéseit és az állam által preferált normákat intenzívebben kommunikálja és meggyökereztesse.

Az 1752-ben kiadott főispáni utasítás arról tanúskodik, hogy egyfajta organikus szemlélet részeként kapcsolta össze a vármegyék kérdését az ország és a birodalom ügyével: a vármegyék megfelelő kormányzása alapozhatja meg az ország közös jólétét (*bonum commune*).³ A kitűzött centralizációs törekvésekhez megfelelő tisztségekre és olyan tisztségviselőkre volt szüksége, akik alkalmasak és képesek e programot végrehajtani. Ebben az elvárási rendszerben kiemelt szerepet kaptak a püspökök és a főispánok mint az egyházi és a

* A tanulmány a Bolyai János Kutatás Ösztöndíj (BO/01080/16/2) támogatásával készült.

¹ *Ember Győző*: Der österreichische Staatsrat und Ungarn in den 1760er Jahren. In: Ungarn und Österreich unter Maria Theresia und Joseph II. Neue Aspekte im Verhältnis der beiden Länder. Hrsg. Anna Drabek – Richard Plaschka – Adam Wandruszka. Wien 1982.

² *Helmut Reinalter*: Der Josephinismus als Variante des aufgeklärten Absolutismus und seine Reformkomplexe. Einleitung. In: Josephinismus als aufgeklärter Absolutismus. Hrsg. Helmut Reinalter. Wien 2008. 10.; Rudolf Pranzl az államegyházzal kapcsolatos reformtevékenységet különböző fázisokra osztja (Phasen, Verlauf und Brennpunkte der Staatskirchlichen Reformen), az első fázist pedig az 1750-es évektől számítja. Lásd *Rudolf Pranzl*: Das Verhältnis von Staat und Kirche/Religion im thesesianisch-josephinischen Zeitalter. In: Josephinismus als aufgeklärter Absolutismus. Hrsg. Helmut Reinalter. Wien 2008. 26., 30.

³ *Ember Győző*: Magyarország közigazgatása 1711–1765. Levéltári Közlemények 54. (1983) 58. Hasonló filozófia érhető tetten a városok igazgatásával kapcsolatos reformokban (centralizációs törekvések; a felügyelet, kontroll intenzívebbé; a közigazgatás, jogszolgáltatás hatékonyabbá tétele, felgyorsítása; a rendi hatalom visszaszorítása). Vö. *Kállay István*: A városi igazgatás reformja az osztrák örökös tartományokban és Magyarországon Mária Terézia korában. Levéltári Közlemények 42. (1971) 115–117.; *Kállay István*: Szabad királyi városok gazdálkodása Mária Terézia korában. Bp. 1972. 21–22.

világi közigazgatás középszintjének azon irányítói, akiknek a kinevezése az uralkodóhoz tartozott. Ember Győző az 1711 és 1765 közötti magyarországi közigazgatást tárgyaló munkájában a megyei kormányzattal kapcsolatban azt a megállapítást tette, hogy az a rendiség kezében volt, és ezen a helyzeten a bécsi udvar igyekezett változtatni.⁴ Mivel az uralkodó a főispánokon keresztül gyakorolta befolyását, olyan személyeket igyekezett kinevezni, akik garanciát jelenthettek elképzelései képviselőire.

Ez a folyamat az 1750-es évekkel vette kezdetét, egy koherens és komplex koncepció keretében. Komplexitása abból adódott, hogy a püspöki és a főispáni tisztségekhez kötődő feladatokat egyben akarták kezelni, nem csupán adminisztratív, igazgatási, hanem társadalom- és művelődéspolitikai tekintetben is. A püspök-főispánok annyiban jelentettek többletet, szinte ideális konstellációt ebben a helyzetben, hogy nem csupán a megyegyűlésen, illetve a megye nemessége számára közvetíthették a központi rendelkezéseket, hanem a papok és a plébániahálózat révén a vármegye lakosságát is befolyásolhatták ezekkel kapcsolatban. Mária Terézia emiatt komoly szerepet szánt a vármegyéket és az egyházmegyéket egyaránt irányító személyeknek, az 1750-es évektől kinevezett tisztségviselők pedig igyekeztek megfelelni az elvárásoknak. Ennek tükrében meglepőnek hathat a 2000-es évek egyik meghatározó középiskolai történelem tankönyvének *A vármegye felépítése és működése* című fejezetében olvasható mondat: „A vármegyék élén a király által kinevezett főispánok álltak, akik azonban a 18. században ténylegesen már nem vettek részt a megye irányításában.”⁵

Tanulmányomban két nagyobb kérdésre igyekszem összpontosítani: 1.) milyen minták, módszerek, stratégiai célkitűzések alapján tevékenykedtek a püspök-főispánok Magyarországon az 1750-es évektől, és milyen elvárások fogalmazódtak meg tisztségükkel kapcsolatban? A vizsgálatot két részre bontom: egyrészt Mária Terézia királynő, másrészt XIV. Benedek pápa által kiadott források alapján elemzem az elméleti háttérrel. 2.) Ehhez az elvárási horizonthoz képest, illetve ennek megfelelően milyen gyakorlatot folytatott Klimó György pécsi püspök, Baranya és Tolna vármegyei főispán? Hogyan valósult meg mindez a gyakorlatban? Milyen cselekvési környezet rajzolódik ki ebben a korszakban a Dél-Dunántúlon és Szlavóniában? Így a két irányból való közelítés során összevethető az elmélet és a gyakorlat.

⁴ *Ember Gy.*: Magyarország közigazgatása i. m. 58.

⁵ *Száray Miklós*: Történelem III. középiskolák 11. évfolyam. Bp. 2007. 82.

Mária Terézia főispán-képe és vármegye-igazgatási koncepciója az 1750-es évek elején

Mária Terézia 1751. július 30-án egyszerre nevezte ki Csáky Miklóst esztergomi érseknek, Klobusiczky Ferencet kalocsai érseknek, Klimo Györgyöt pécsi, Thauszy Ferencet pedig zágrábi püspöknek. Amennyiben ehhez még hozzávesszük Anton Engl 1750-ben történt csanádi püspöki kinevezését,⁶ belátható, hogy az uralkodó a déli területeken különös hangsúlyt fektetett az egyházigazgatás megerősítésére. Ugyanekkor további hat magyarországi vármegye is új főispánt kapott.⁷

Az 1750-es évek elejére Mária Terézia utasításai, hivatalos levelei alapján meg lehetne rajzolni a püspök-főispánokra vonatkozó ideáltípust. Ez az ideáltípus egyszerre lojális, megbízható végrehajtó, ugyanakkor önállóan cselekvő, aki képes kompetensen eljárni az uralkodó által preferált ügyekben. Két terület kiemelt szerepet kapott az uralkodónőnél: az igazgatás, irányítás (a rájuk bízott közeg megfelelő működtetése, a korábban kialakult problémák lezárása, a mulasztások és hibák korrigálása, tehát egyfajta megfelelő igazgatási rend kialakítása), valamint a társadalom szervezése. Előbbihez tartoznak a jogszolgáltatással kapcsolatos kérdések, míg az utóbbihoz szervesen illeszkedik egy művelődési, kulturális és normaközvetítő program is, de ezek természetesen komplex módon összekapcsolódnak.

Mária Terézia 1752. április 28-án az ország minden főispánja számára megfogalmazott egy utasítást,⁸ amelynek létjogosultságát az adta, hogy az uralkodó szerint a megyék belső kormányzatából hiányzott az egységes eljárás mód. A királynő ennek két okát nevezte meg: egyrészt a törvények, rendeletek igen eltérő értelmezését (*ex difformi intellectu*), másrészt a végrehajtásban tapasztalt mulasztásokat (*non observatione legum, et benignorum mandatorum Regiorum*).⁹ Az ural-

⁶ Elődje, Stanislavich Nicola 1750. ápr. 26-án halt meg, Engl dec. 7-én nevezték ki a püspökség élére.

⁷ Grassalkovich Antalt Nógrád, Nádasdy Lipótot Komárom, Fekete Györgyöt Arad, Barkóczy Imrét Máramaros, Révay Lőrincet Turóc, Erdődy Miklóst Zólyom vármegyébe nevezték ki. *Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főispánjai. Die Obergespane Ungarns 1526–1848.* Bp. 1994. 64., 83., 114.; *Joaachim Bahlecke: Ungarischer Episkopat und österreichische Monarchie. Von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686–1790).* (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa 23.) Stuttgart 2005. 141–142.

⁸ Ez az utasítás képezte az alapját a két további főispáni utasításnak (1768. nov. 21., 1770. szept. 17.). Vö. *Palugyay Imre: Megyerendszer hajdan és most. Törvény – Történet – Oklevelek – s' egyéb rokon kútfők után. Második kötet. Megyei hivatalok.* Pest 1844. 34.; 49.

⁹ „in administratione interna comitatum maxima differentia sit, et bona administratio bonum utique effectum, mala vero malum effectum producere, haecque differentia tum ex difformi intellectu, aut non observatione legum, et benignorum mandatorum Regiorum oriri solet.” Pécsi Püspöki Levéltár (a továbbiakban: PPL) 1752. 12. Idea boni ordinis servandi in administrandis Comitibus per Majestatem praescripta (a továbbiakban: 1752. 12.). Vö. *Ember Gy.: Magyarország közigazgatása i. m. 57.*

kodó a kormányzati célkitűzéseket ismerő, azokkal azonosulni tudó, lojális, ugyanakkor határozott, a közjó érdekeit érvényesíteni képes, idejük nagy részét a vármegyében töltő, rezidens főispánokra kívánta alapozni belpolitikai lépéseit. A megjelölt problémákra orvosságot kívánt nyújtani (*remedium adferre*), az ország minden megyéjében egységes rendet és egységes adminisztrációt kívánt bevezettetni.¹⁰ Az utasítás két központi gondolata a rend és a közjó. Az adózó nép megmaradása, az igazságszolgáltatás megfelelő működtetése a vármegyék belső kormányzatától függ. Amennyiben a megyékben megfelelő igazgatást (*bona administratio*) vezetnek be, és az ügyek intézésében jó rendet (*bonus ordo*) tartanak, az adózó népet meg tudják óvni a különböző jogtalanságoktól (*injuriis*), valamint a nem kötelező, helytelen¹¹ terhektől (*indebitis oneribus*), amivel az egész ország közös javát (*communi bono*) tudják szolgálni.¹²

Az utasítás első pontja egy olyan alapvetést tartalmaz, amely nélkül az uralkodó értelmezése szerint nem érhet el tényleges sikert a főispán, ezért minde nekfelett ügyelnie kell arra, hogy a rábízott vármegyében az Isten iránti tisztelet mindenki részéről megvalósuljon, az igaz Isten tiszteletét mozdítsa előre, a hittel kapcsolatos vétkeket büntesse, azokat szorítsa vissza. A vallási kötelességekkel kapcsolatban eddig született és a későbbiekben meghozandó uralkodói rendeleteket pontosan hajtassa végre, azokon ne eszközöljön semmiféle változtatást.¹³

Az utasítás bevezető pontját értelmezhetjük egyfajta általános, morális alapvetésként,¹⁴ véleményem szerint azonban itt konkrétabb és koncepciózusabb üzenetet fogalmazott meg az uralkodó. Az 1750-es évek elejére módosultak és egyben megnőttek az állam igényei az egyházi struktúra használatával kapcsolatban: részben kommunikációs csatornaként, részben társadalomszervező, részben ellenőrző-, kontroll-faktorként számoltak vele.¹⁵ Mária Teréziának egyfajta „kiemelt stratégiai partnert” jelentettek a katolikus egyház képviselői. A vallásgyakorlat tal kapcsolatos rendeletei és átalakításai révén hatást tudott gyakorolni a társadalmi folyamatokra az értékrendbe, szokásokba, normákba való beavatkozással.

¹⁰ „consequenterque bonum ordinem, bonamque et uniformem administrationem in omnibus comitatibus aequaliter observandam clementer inducere cupientes Supremis Comitibus comitatum Regni Nostri Hungariae, Partiumque eidem annexarum” PPL 1752. 12.

¹¹ Vö. *Katus László*: A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914. Pécs 2009. 30.

¹² „Si etenim in singulo comitatum bona administratio introducatur, bonusque ordo in pertractandis quibusvis negotiis observetur, contribuens item plebs a quibusvis injuriis, et indebitis oneribus praeservetur, per id communi totius Regni bono, et ejus conservationi prospiceretur.” PPL 1752. 12.

¹³ PPL 1752. 12.

¹⁴ Vö. *Ember Gy.*: Magyarország közigazgatása i. m. 57.

¹⁵ Vö. *Rudolf Reinhardt*: Zur Kirchenreform in Österreich unter Maria Theresia. Zeitschrift für Kirchengeschichte 77. (1966) 105–119.

Ennek tükrében érthető, miért kaptak kiemelt szerepet a püspök-főispánok, akik e komplex folyamatok megvalósításában érdemben részt tudtak venni.

A bevezetőben tehát az uralkodó nem csupán a katolikus vallás preferált szerepét hangsúlyozza, hanem már egy új szemléletet kíván érvényesíteni, e szemléletet magukévá tevő püspök-főispánok támogatására számítva. Az első pont utolsó tagmondata a katolikus hit jobb és békésebb módon (*meliore ac pacatiore modo*) történő követését irányozza elő, amely kitétel éppen annak a „korábbi püspök-főispáni karakter”-nek bír üzenetértékkel, amelyet például Padányi Bíró Márton veszprémi püspök testesített meg.

A második pont az 1723. évi 56. törvényt citálva a főispán kettős feladatára hívja fel a figyelmet: nem csupán a vármegye igazgatása, hanem az igazságszolgáltatás is a gondjaira volt bízva¹⁶ (*tam publicorum, ac politicorum negotiorum, quam etiam iustitiae administrationis curam iisdem incumbere*). Ehhez elengedhetetlen folyamatos jelenléte a vármegyében (*continuo resideant*).¹⁷ Uralkodói akaratként szerepel, hogy a főispánok mindig személyesen elnököljenek a vármegyei nagygyűléseken. A tisztújító közgyűléseken mindenképp vegyenek részt, és ügyeljenek arra, hogy alkalmas (*idonei*), mértékletes (*moderati*), illetve a közjót és az uralkodói szolgálat előmozdítását buzgón támogató személyeket (*bonum publicum et servitii regii promotionem zelantes*) válasszanak.¹⁸ A negyedik pont megszabja a vármegyei közgyűlések előírászerű vezetését, a végzések, határozatok jegyzőkönyvbe vételét, illetve a bejegyzések nyilvános átolvasását (*publice perlegatur*). Fontos szerepet kap a végzések tényleges végrehajtása, amelyet a soron következő gyűlésnek szisztematikusan át kell tekintenie. Ha az ellenőrzés során kiderülne, hogy nem történt meg egy határozat érvényesítése, reflektálniuk kell arra, hogy milyen okok játszottak közre ennek elmaradásában (*qua ratione satisfieri non potuerit?*).¹⁹ A 6. pont foglalkozik a megyei bíraskodással. Megszabja, hogy évente legalább négy alkalommal ülésezzenek, és annyi napon keresztül tartsák a törvényszéket, amennyi szükséges a korábbi és az aktuális ügyek elbírálására, így akadályozva a perek elhúzódását (*ne in longius tempus protrahant*). A 7. pont a főispánok felelősségét említi a tekintetben, hogy egyrészt gyorsítsák az eljárásokat, másrészt vizsgálják felül időnként az ügyeket. A 8. pont rögzíti, hogy a főispánoknak ellenőrizniük kell az alispánok eljárását az utak és hidak karbantartásával kapcsolatban (az 1599. évi 30. tc.-nek megfelelően). Ebben teljes hatalmat irányzott elő (*authoritas plena tribuetur*) a főispán számára. A karbantartási munkák elsősorban a katonaság és a postaszolgáltatás érdekeit

¹⁶ Vö. *Ember Gy.*: Magyarország közigazgatása i. m. 57.

¹⁷ PPL 1752. 12.

¹⁸ PPL 1752. 12. Vö. *Ember Gy.*: Magyarország közigazgatása i. m. 57.

¹⁹ Azt is vizsgálni kell, hogy gondatlanság (*incuria*) vagy hanyagság (*negligentia*) miatt maradt-e el a végrehajtás. PPL 1752. 12.

szolgálták, míg a mulasztások a köz érdekeit sértették. Az uralkodó ugyanitt hívja fel a figyelmet a vámok (és az azoknál lévő útszakaszok, átkelők minőségének) ellenőrzésére. A 9. pont az árvaüggyel kapcsolatos eljárást szabályozza az 1715. évi 68. tc.-re hivatkozva, amelynek pontos végrehajtását várja el a főispántól (*itaque attendent ipsi Supremi Comites, ut in comitatibus, quibus praesunt, praeattactae legis dispositio exacte observetur*). Az árvaügy kiemelt szerepet kap igazgatási és társadalmi kérdésként egyaránt.²⁰ Az utolsó, 10. pont – mintegy keretbe ágyazva az utasítást – általánosan fogalmazza meg a főispán felelősségét, feladatait. E passzus hangsúlyozza az uralkodó és a helytartótanács leiratainak, utasításainak pontos végrehajtását. A főispánnak örködnie kell az alá beosztott hivatalviselők (*officialibus sibi subordinatis*) felett, hogy a vármegye minden ügye rendben elvégeztessen, az esetlegesen felmerülő problémák kijavíttassanak. Ha bármi okból kifolyólag a végrehajtás akadályt szenvedett, azt minél gyorsabban az uralkodó tudomására kell hozni.²¹

A főispáni utasítás külön kilenc pontot szentel az állami és a megyei adózás kérdéskörének, ami a téma jelentőségét és aktualitását mutatja. E pontokban foglalja össze az uralkodó, hogy mit kell tennie egy főispánnak az adóképesség biztosítása érdekében: akadályozza mindazon tényezőket, amik csökkentik az adózók számát és lehetőségeit, minimalizálja az adókedvezményben részesülők számát, tegyen meg mindent az elszámolások pontosabbá tételéért, felügyelje hatékonyabban a pénzügyekkel megbízott megyei tisztviselőket.

Ha alaposabban megvizsgáljuk az 1752-es utasítást, fel tudjuk vázolni azokat a kompetenciákat, amelyeket az uralkodó elvárt a főispánoktól, és meg lehet rajzolni a korrigálásra váró negatívumokat is. Az elvárt tulajdonságok körében megtalálhatóak az alkalmas (*idoneus*), a buzgó (*zelans*), a szorgalmas (*diligens, sedulus*), az elmés (*sollers*) kitételek. Az elvárt végrehajtó tevékenység jelzőiként a pontosság (*exactus, accuratus*), a gyorsaság (*celer*), a haladék nélküliség (*indilatus*) szerepel, emellett dominálnak a gondoskodásra, felügyeletre, figyelemmel kísérésre (*invigilo, observo, prospicio*), illetve a kijavításra (*corrigo*), a meggyorsításra (*accelero*) és a végrehajtásra (*efficio, perago, satisfacio*), a foganatosításra (*effectui mancipio, ad effectum adduco, effectum procurare*) vonatkozó igék.²² Éppen e legutolsó kifejezést, az *effectust* emelném ki, mint amelynek szemlélete és hangulata meghatározza a szöveget, és plasztikusan példázza az uralkodónő elvárásait.

²⁰ Ezt Mária Terézia városi reformjai is szabályozták. Vö. *Kállay I.*: A városi igazgatás i. m. 121.

²¹ „Supremi Comites officialibus sibi subordinatis invigilabunt, ut omnia comitatus negotia debito ordine peraguntur, observatiq[ue] defectus in tempore corrigan[ur]; quod si vero quaequam benigna mandata nostra, aut consilii nostri regii dispositiones propter aliquorum renitentiam, aut alia quacunq[ue] de causa ad effectum deduci non possent, id ipsum Supremus Comes Maiestati nostrae cum omnibus facti circumstantiis quo celerius demisse repraesentabit.” PPL 1752. 12.

²² PPL 1752. 12.

Szemléletében és tartalmában is ehhez hasonló az 1768. november 21-én kiadott újabb főispáni utasítás (*Instructio pro Supremis Comitibus*).²³ Az 1752-es szöveget vették alapul, amelynek pontjait részben kiegészítették,²⁴ részben újabb pontokkal bővítették.²⁵ Az 1768-as utasítás is a helyes adminisztrációt és a megfelelő rend kialakítását jelöli meg alapvetésként,²⁶ de ez a szöveg egyrészt konkrét célokat is megfogalmaz, pontosítja és részletezi az elvárt eljárási rendet, másrészt aktuálisan reflektál a korszak újabb kérdéseire. A szövegben karakteresebben és kitértebben körvonalazódik Mária Terézia társadalmi, művelődési és gazdasági programja, amely már az 1752-es utasításban is tetten érhető, és amelynek alapján az 1751-ben kinevezett püspök-főispánok tevékenykedtek. Az 1768-as változat tovább gyarapítja a főispánok feladatait, bővíti azon ügykörök sorát, amely felett felügyeletet kell gyakorolniuk. Különösen érvényes ez a gazdaságfejlesztő szerepre, amelyet új elemként emelt be Mária Terézia. Az új utasítás második részébe bekerült 10. pont igen részletesen vázolja fel azt, hogy a főispánnak közvetlen és közvetett szerepet kell vállalnia a kereskedelem és az ipar volumenének növelésében.²⁷ Emellett tetten érhető, hogy 1768-ban (egyfajta felügyeleti szervként) már nagyobb szerepet kap a Helytartótanács, amelyet a főispánoknak tájékoztatniuk kellett adatokkal, információkkal. Ebben a tanulmányban csupán egy szempontra hívnám fel a figyelmet, amely erősen megmutatkozott Klimó püspök tevékenységével kapcsolatban is. Az utasítás egyrészt igen részletesen szól a főispán azon kötelességéről, mely szerint ügyelnie kell arra, hogy minden faluban legyen egy tanító, akitől a fiatalság nem csupán az írás, olvasás és számolás alapjait sajátíthatja el, hanem a katekézist is megtartja.²⁸ Ezekről a tanítókról a főispánnak információkat kell gyűjtenie, és azokat továbbítani a helytartótanács mellett az uralkodónak is.²⁹

A főispáni utasításokból is jól látszanak azok az irányok, amelyek mentén Mária Terézia a Habsburg örökösödési háborút követően közigazgatási, társadalmi, valamint gazdasági fejlesztési programot akart végrehajtani. Miután lezárult a 18. század első felének újjá- és újraképzési, konszolidációs időszaka, mind az állam, mind az egyház részéről megfogalmazódott egy saját szempontú, de hasonló értékekre alapozott

²³ PPL 1768. 92.; Az utasítás szövegét közli: *Palugyay I.*: Megyerendszer i. m. 39–56.

²⁴ A megismételt pontokhoz tettek kiegészítéseket átvezetéssel vagy átvezetés nélkül (pl. ad haec contingere potest). *Palugyay I.*: Megyerendszer i. m. 46.

²⁵ Az első, igazgatási, jogszolgáltatási részt két ponttal (a 11. pont a katonaság elszállásolásával, a 12. az erdők védelmével, megőrzésével kapcsolatban rendelkezett); a második, adóigazgatási részt egy ponttal bővítették.

²⁶ PPL 1768. 92.

²⁷ *Palugyay I.*: Megyerendszer i. m. 53–56.

²⁸ Uo. 40.

²⁹ „Concinnandum super his informationem Consilio Locumtenentiali exhibeant, abinde Nobis admittendam.” *Palugyay I.*: Megyerendszer i. m. 40–41.

rend (*ordo*) kialakításának igénye. Az 1740-es évek utáni periódusban az egyik legfontosabb célkitűzés a soknemzetiségű társadalom integrációja és fejlesztése volt. Ennek megvalósításához az állam az egyházi struktúrára kívánt támaszkodni. Ebben a konstellációban ideális személyként kerültek előtérbe azok a tisztviselők, akik egyszerre töltöttek be egyházmegyei és vármegyei vezető tisztséget, azaz püspökként és főispánként is működtek. Az uralkodó a püspököket és a főispánokat egyfajta multiplikátornak, illetve az államhatalom kirendelt végrehajtójának tekintette, rajtuk keresztül racionalizálhatta, illetve hatékonyabbá tehetette a közigazgatást.³⁰

XIV. Benedek püspök-ideálja és egyházigazgatási koncepciója

A Mária Terézia-féle igazgatási átalakítások értelmezésében, illetve a 18. század második harmada hazai politika- és egyháztörténeti tendenciáinak vizsgálatában a történeti kutatás elsősorban a bécsi kormányzati, illetve a vármegyei forrásokra támaszkodott. A Szentszék igazgatási, szervezeti hatását kevésbé érintették a vizsgálatok, a katolikus egyház szellemi befolyását pedig leginkább a század második felétől tárgyalják.³¹ A Szentszék részéről megfogalmazott direktívák nélkül azonban nem értékelhetjük a maguk teljességében a főpapi célkitűzéseket, tevékenységeket. A Mária Terézia által az 1750-es évek elejétől életbe léptetett programot nem lehetséges XIV. Benedek (1740–1758) elméleti és gyakorlati munkásságának ismerete nélkül értelmezni, sem a pápaságát megelőző anconai és bolognai éveit figyelmen kívül hagyni.³² Az uralkodónő feljebb már vázolt programjának főbb pontjai (1. az igazgatás centralizálása és hatékonyabbá tétele, a püspökök szerepének megerősítése; 2. a klérus tanító és normakommunikációs szerepének használata és egységesítése) erőteljesen megjelentek XIV. Benedek (Prospero Lambertini) pápaságának célkitűzései között. Lambertini a 18. század egyháztörténetének meghatározó egyénisége, aki igen karakteres programot hajtott végre az egyházon belül. Ezt

³⁰ *Gözy Zoltán*: Szempontok Klimó György püspöki és főispáni kinevezéséhez, illetve tevékenységéhez. In: Klimó György püspök és kora. Egyház, művelődés, kultúra a 18. században. Szerk. Pohánka Éva – Szilágyi Mariann. Pécs 2011. 142–143.

³¹ A kérdéskör historiográfiáját ismertető alapvető irodalmat lásd *Szelestei N. László*: Lodovico Antonio Muratori művei Magyarországon a 18. század második felében. Magyar Könyvszemle 116. (2000) 27–42.; Klimó püspökre vonatkozóan lásd *Uő*: Klimó György püspök szerepe Ludovico Antonio Muratori műveinek magyarországi terjesztésében. In: Klimó György püspök és kora i. m. 70–85. Ki kell emelnünk Ludovico Antonio Muratori recepciójának, illetve Giuseppe Garampi levelezésének vizsgálatát. *Vö. Soós István*: Giuseppe Garampi érsek, pápai nuncius magyarországi és erdélyi levelezése a 18. században. In: Magyarországi tudósok levelezése a 18. században. Szerk. Szelestei Nagy László. Bp. 2006. 75–84.; *Fejérvy András* – *Soós István*: Klimó György és Giuseppe Garampi. In: Klimó György püspök és kora i. m. 125–142.

³² *Vö. Mario Rosa*: Pope Benedict XIV. (1740–1758). The Ambivalent Enlightener. In *Enlightenment and Catholicism in Europe: A Transnational History*. Eds. Jeffrey D. Burson – Ulrich L. Lehner. Indiana 2014. 44–45.

lelkipásztori, vezetői és egyfajta szellemi, kulturális küldetésstudata alapozta meg, komplex célkitűzéseit pedig egységes rendszerben volt képes megvalósítani.

Az alábbiakban XIV. Benedek két enciklikája kapcsán világítok rá arra, hogy a pápa törekvései jelentős mértékben megelőlegezték és megalapozták a „felvilágosult abszolutizmus” névvel illetett politikai berendezkedés intézményi kereteit, valamint művelődési és kommunikációs stratégiáját.³³ Konceptiója mind Mária Terézia politikai törekvéseiben, mind a magyarországi főpapok szervezési és politikai döntéseiben hangsúlyos szerepet kapott.³⁴

Az *Ubi primum* kezdetű enciklika XIV. Benedek programadó körlevele, melyet 1740. december 3-án adott ki. A pápa ezt egyfajta utasításként, figyelmeztetésként (*admonitio*), illetve biztatásként (*cohortatio*) fogalmazta meg.³⁵ Úgy ítélte meg, hogy a katolikus egyház sikeres működésének záloga a kompetens és a trienti elvekhez ragaszkodó kormányzati és irányítási tevékenység. Számára az effektív irányítás egyfajta identitássá, védjeggyé vált, a vezetést koordinációként, illetve kormányzásként (*gubernatio*) értelmezte. A vezetés eszerint szervezési, irányítási kérdés, amelynek fontos része a felelősség és a feladatok megfelelő disztribúciója. XIV. Benedek az egyházi struktúrákat tárgyaló, 1750-ben megjelent nagy összefoglaló művében³⁶ ezt az irányítói attitűdöt az egyházi hierarchia minden szintjére értelmezte: a plébánosnak ugyanúgy a helyes útra kell terelnie, kormányoznia híveit, miként a püspököknek és a pápának.

A pápa programadó enciklikája elején fogalmazta meg, hogy a péteri örökséggel az irányítás feladatát kapta, amivel kapcsolatban mind a püspökök, mind a lelkipásztorok, mind a hívek felé felelősséggel tartozik. Éppen ez a rendszerszerű, organikus és univerzális gondolkodás vezette rá arra, hogy „csapatként” gondolkodjon a klerusról, amely csak akkor tud eredményesen teljesíteni, ha elhivatott egyéniségek alkotják. Ezért arra buzdította a püspökeit, hogy gondos válogatással olyan klerikusokat vegyenek fel, akiktől méltán várhatják, hogy munkájuk lelki hasznot (*spiritualem utilitatem*) hoz az egyháznak.³⁷

³³ A tanulmányban használt szövegkiadás: Sanctissimi Domini Nostri Benedicti Papae XIV. Bullarium. Tom. I. In quo continentur constitutiones, epistolae etc. Editae ab initio pontificatus usque ad annum MDCCXLVI. Roma 1746. (a továbbiakban: Sanctissimi Domini)

³⁴ Klimo György pécsi püspök könyvtárában a 18. század végére XIV. Benedek pápának 23 műve volt megtalálható. Index librorum bibliothecae episcopalis Quinqueecclesiensis. Pécsi Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya. A felvilágosodás és az egyházak kapcsolatáról a legutóbbi összefoglalást lásd *Forgó András*: A katolikus felvilágosodás a német nyelvű történetírásban. *Világtörténet* 36. (2014) 239–265.

³⁵ Sanctissimi Domini 4.

³⁶ *Prosperi Lambertini*: Cardinalis Archiepiscopus Bononiensis postea Benedicti XIV. Pontifici Optimi Maximi, Institutiones ecclesiasticae, quas latine reddidit Ildephonus a S. Carolo. Ingolstadt 1750.

³⁷ „cum accurato delectu ii Clericali militiae adscribantur, a quibus merito possit expectari, ut [...] eorum opera Ecclesiae vestris spiritualem afferat utilitatem.” Sanctissimi Domini 4.

Az enciklika egyik legfontosabb üzenete a személyes felelősség. A papsággal kapcsolatban Benedek szigorú álláspontot fogalmaz meg: jobb ugyanis, ha kevesebb, de kipróbált, alkalmas és hasznos szolgálója van, mint több olyan, akik az egyház (Krisztus teste) építésében nem akarnak erősek lenni.³⁸ Ilyen szigorú elvárásokhoz szükséges, hogy minden egyházmegyében legyen papképző szeminárium, ahol pedig már van, ott bővítsék, fejlesszék azt. Elvárás a tehetséggondozás, illetve a szemináriumba felvett hallgatók teljesítményének és alkalmasságának folyamatos mérése.³⁹ Mindezeket egyértelműen a püspök felelősségi körébe utalta az enciklika:⁴⁰ ha megfelelő a kapcsolat a seminaristákkal, a püspök képes lesz azokat kiválasztani a plébánosi hivatalra, akik a „nép gyümölcsöző kormányzására” (*ad fructuosam plebium gubernationem*) alkalmasak lehetnek.⁴¹ Az alkalmatlanokat viszont el kell távolítani az egyház kötelékéből, mert azok helyrehozhatatlan károkat okozhatnak.

A megfelelő kormányzás, irányítás alapvető feltétele a rendszeres és szorgalmas munkavégzés. A rendszerességhez hozzátartozik a személyes helyben tartózkodás (*personalis residentia*).⁴² A tartós távollétet (amivel kárt szenved a nyáj) egyértelműen tiltja az enciklika 4. fejezete, a püspököket pedig felszólítja, hogy vizsgálják ki az ilyen ügyeket.

A papok kompetenciái között hangsúlyos szerepet kap az aktivitás, a szorgalmasság. Ennek csupán két jelentős elemét emelném ki. Egyrészt az érdemi *gubernatio* elképzelhetetlen a mindennapi aktív tevékenység nélkül, másrészt a szorgalmas pap olyan példát mutat, amely kiérdemli a hívek megbecsülését. Az enciklika szerint a hit és a cselekedet normáit csak úgy és akkor értik meg vagy fogadják el a hívek, ha a lelkipásztoruk a hivatalában nem tétlen (*segnis*), lusta (*remissus*), dologtalan (*dese*), hanem kitartó, állhatatos (*assiduus*), tevékeny, iparkodó (*industrius, sedulus*), szorgalmas (*diligens*) és éber (*vigilans*).

A vezetőnek fel kell mérnie a gondjaira bízott közösséget, hogy megfelelő koncepciót tudjon kidolgozni az esetleges korrekciókhoz, fejlesztésekhez. Emiatt tartja az enciklika alapvetőnek az egyházlátogatást (*Canonica Visitatio*). Csak az így megszerzett tapasztalatok ismeretében lehet szabályokat alkotni. Önmagában ez sem elégséges, csak ha a vezető az utasítások végrehajtását (*praeceptorum executio*) újabb látogatáson ellenőrzi.

³⁸ „Melius enim profecto est pauciores habere ministros, sed probos, sed idoneos, atque utiles, quam plures, qui in aedificationem Corporis Christi, quod est Ecclesia, nequiquam sint valituri.” Sanctissimi Domini 5.

³⁹ Uo.

⁴⁰ „ad Episcoporum solertiam industriamque maxime pertinet.” Uo.

⁴¹ Uo. 6.

⁴² Vö. *Gárdonyi Máté: A katolikus egyház tridentin reformja*. In: *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon. Különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700–1740)*. Szerk. Gózsy Zoltán – Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis VII.) Pécs 2009. 50.

A papok számára a püspök ténykedése, viselkedése, személyisége, elhivatottsága kell, hogy irányadó legyen, az egyházmegyéjét határozottan, hatékonyan vezető püspök számára pedig egy olyan pápa nyújthat tényleges segítséget és példát, aki hasonló karakterjegyekkel bír. Ebben a vertikális struktúrában az alkalmasság és a példamutatás a fő kohéziós erő, a beiktatott láncszemek pedig a stabilitást adják. A püspöki szint a rendszer központja, megerősítésével központi tartóoszlopot kapott a struktúra. Alkalmos pápa megfelelő példát mutat püspökeinek, akik ezt „tovább sugározzák” papjaik felé, ők pedig szorgalmukkal és jámborságukkal a hívek felé. A rendszer azonnal megbicsaklik, ha bárki nem példászerű, példaértékű.⁴³

A kor politikai és egyházi diskurzusában igen gyakori gondolat a példamutatás ilyen „láncszerű” felfogása. III. Károly egyházpolitikai koncepciójában (az egyházi infrastruktúra kiépítése, megerősítése az 1733-as lelkészpénztár felállításával) előszeretettel használja ezt a képet. Esterházy Imre esztergomi érsektől azt várta el, hogy az uralkodói példamutatást követve, aktív szerepvállalásával és példájával világítson a többi püspöknek (*caeteris episcopis suo exemplo praelucere valeat*),⁴⁴ az egyházi vezetők pedig finanszírozási tevékenységükkel jó példát szolgáltathatnak (*bono exemplo praeant*) a birtokos kegyuraknak.⁴⁵

Ahogy az a trienti program központi eleme volt, XIV. Benedek is nagy hangsúlyt fektetett az egyház tanító funkciójára, és a strukturális reformok mellett a tartalmi kérdésekben is megfogalmazta elvárásait. Az egyház tanító tevékenységét a pápa az 1742. február 7-én kiadott *Etsi minime* kezdetű enciklikájával szabályozta. Ennek 5. fejezetében jelzi, hogy a trienti zsinat két kiemelt feladatot ró a plébánosra: a prédikálást és a katekézist (*Parochorum munus duplex: praedicandi et catechizandi*).⁴⁶ Az enciklika pontosan rámutat arra az adottságra, amellyel az egyház rendelkezett: papjai révén kapcsolatban állt szinte a társadalom egészével, ráadásul különböző vallási cselekményeivel (prédikáció, tanítás, gyóntatás) minden korosztály, illetve minden rendű és rangú ember számára üzenetet közvetített.⁴⁷ A pápa arra is felhívta a figyelmet, hogy különböző okokból a keresztény tanítás minden életkorban szükséges, és ehhez az egyes papoknak alkalmazkodniuk kell, meg kell találniuk a módját,

⁴³ Vö. Gözsy Zoltán: *Exemplo praelucere*. XIV. Benedek pápa egyházigazgatási programja és magyarországi hatása. In: *Sed intelligere*. Tanulmányok a hatvanöt éves Gyarmati György tiszteletére. Szerk. Bánkúti Gábor – Slachta Krisztina – Vonyó József. Pécs 2016. 87–91.

⁴⁴ III. Károly Esterházy Imréhez 1733. márc. 7-én írt levelében: „Regiumque meum exemplum eo celerius secuturam, ut qua primas coeteris episcopis suo exemplo praelucere valeat in iis, quae juxta divini humanique iuris dispositionem animarum curae debentur.” *Hodinka Antal*: III. Károly levelei gr. Esterházy Imre Herczeg Primáshoz 1725–1740. Történelmi Tár 2. (1879). 4–5.

⁴⁵ „sicque aliis Terrestribus Dominis eatenus bono exemplo praeant.” PPL. 1733. 6. 5.

⁴⁶ Sanctissimi Domini 111.

⁴⁷ Uo. 113.

hogy a hívők számára elérhetővé tegyék a keresztény tanok elsajátításának, megismerésének a lehetőségét.⁴⁸ Ezt a speciális lehetőséget az egyház csak akkor tudja kihasználni, ha ezt a feladatát:

1.) egységesen kezeli. A prédikáció a vasárnapi mise központi részévé vált. A katekézist mise után, délután tartották a gyermekeknek. XIII. Benedek (1724–1730) 1725-ben rendelte el, hogy az iskolába nem járó, 14 év alatti fiúknak és a 12 év alatti lányoknak is részt kell venniük vasárnaponként hittan képzésben.⁴⁹

2.) megfelelő minőségben végzi. E tekintetben a szemináriumokban folyó minőségi fejlesztésekre kell utalnunk, ahol a papok tudományos felkészítése mellett kiemelt szerepet kapott a nyelvi, illetve a retorikai képzés is. Szintén elvárás volt a közérthető, a hívek számára feldolgozható kommunikáció. Erre vonatkozóan a pápa a tiszta (*clarus*), a világos (*dilucidus*) és az érthető, felfogható (*intelligibilis*) jelzőket használja az enciklikájában.

3.) ellenőrzötten műveli. A püspököknek nem csupán a plébánosok tanítói teljesítményét és verbális képességeit kellett ellenőrizniük, vizsgálniuk, hanem az egyre gyakrabban szerepet kapó világi tanító munkáját és kompetenciáit is.

XIV. Benedek koncepciója valójában nem újdonság, sokkal inkább a trienti elvek újragondolása, artikulálása. XIV. Benedek esetében az irányító, szervező funkció erősödött meg: a pap jó vezetője és jó gazdája is a közösségének, amivel igazgatási, társadalmi és gazdasági feladatok is járnak. A másik fontos attitűd a fejlesztés, az optimalizálás hangsúlyozása, a korrekcióba vetett hit, illetve a javításhoz szükséges tudás, ismeret megszerzésének képessége.

Mindezekkel együtt a pápa olyan minőségi, ugyanakkor reális programot fogalmazott meg, amelyet a 18. századra konszolidálódott egyházmegye vezetője Magyarországon is meghirdethetett. Az *Ubi primum*ban megfogalmazott irányelvek és XIV. Benedek kormányzási koncepciója irányt és példát mutatott a kor egyházi vezetőinek.⁵⁰

⁴⁸ Uo. 112.

⁴⁹ *Visitatio Parochiarum Dioecesis Quinqueecclesiensis 1753–1757*. Baranya és Tolna vármegye plébániáinak összeírása 1753–1757. Bev. és a forrásokat közreadta Gözsy Zoltán. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis XIV.) Pécs 2016. 35.

⁵⁰ A hazai püspökök nagy hangsúlyt fektettek a plébánosok képzésére, emelték a szemináriumi oktatás színvonalát. Klimó rendelete szerint például csak akkor vehettek fel valakit a szemináriumba, ha a dél-dunántúli régióban preferált három nyelv (magyar, horvát, német) közül kettőt ismert. Prioritást jelentett az *affabilitas*, a megfelelő nyelvi készség, aminek köszönhetően a plébános könnyebben tudott kapcsolatot tartani a közösségével. Lásd *Gözsy Zoltán: A katolikus egyház normakommunikációs és mediátori szerepe a 18. században*. In: *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon*. Szerk. Bárh Dániel. Bp. 2013. 68.

Klimo György püspök-főispáni tevékenysége

A pápai program ismertetése azért is fontos, mert e nélkül nem érthetjük meg maradéktalanul, milyen megfontolásból és milyen alapokon bízhatta Mária Terézia a püspökökre igazgatási és társadalompolitikai reformjait. Klimo elődje, Berényi Zsigmond 1739 és 1748 között töltötte be a pécsi püspöki tisztséget. Halála után a három évig tartó széküresedés idején Fonyó Sándor káptalani helynökként látta el az egyházmegye igazgatását, és bár Baranya vármegye az ő személyére tett javaslatot az uralkodónak, Mária Terézia Klimo György esztergomi kanonokot nevezte ki pécsi püspöknek, illetve Baranya és Tolna vármegye örökös főispánjának.⁵¹

A választás az uralkodó szemszögéből kevésbé volt meglepő. Ennek megértéséhez elég röviden áttekinteni az új püspök életrajzát. Klimo 1710. április 4-én született a Nyitra vármegyei Lopassón (Dolný Lopašov, ma Szlovákia). Iskoláit Pozsonyban és a jezsuiták budai akadémiáján végezte. 1731 és 1734 között a nagyszombati Szent István jezsuita papnevelő intézetben folytatta bölcséleti és teológiai tanulmányait.⁵² Ezt követően az esztergomi egyházmegye papjává szentelték, Vágújhelyen gróf Zichy Ferenc, a későbbi győri püspök káplánja volt, majd Klobusiczky Ferenc (akkor érseki helynök) a titkárává választotta, és maga mellé vette Nagyszombatba. Klimo két olyan befolyásos egyházi tisztségviselővel került kapcsolatba pályája korai szakaszán, akik a későbbiekben kisebb vagy nagyobb mértékben befolyásolták, irányították, meghatározták az életét. Ez a hatás és kapcsolat nem csupán a kinevezésekben érhető tetten, hanem szemléletében, a püspöki funkcióról vallott felfogásában is.

Klimo kinevezései több ponton is megfelelnek a korszak karriertípusának.⁵³ 1737-ben Esterházy Imre esztergomi érsek pozsonyi,⁵⁴ majd 1741-ben esztergomi kanonokká nevezte ki Klimót, akinek megbízhatóságára Bécsben is felfigyeltek: 1744 és 1746 között a helytartótanács tanácsosa,⁵⁵ majd 1746 októbe-

⁵¹ *Angyal Pál*: Baranya vármegye 1750. július 17-től 1758. január 31-ig. Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője 4. (1911) 2. sz. 42.; *Borsy Károly*: A XVIII. század második felének két püspöke. Klimo György és Galánthai gróf Eszterházy Pál László. In: Egyháztörténeti tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből I. Pécs 1993. 275.

⁵² *Csajághy Károly*: Klimó György Pécsi püspök' élete. In: Munkálatai A' Pesti Növendék-papság' magyar iskolájának V. Buda 1838. 322.; *Kádár Zsófia – Kiss Beáta – Póka Ágnes*: A nagyszombati egyetem teológiai karának hallgatósága, 1635–1773. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történetéből 26.) Bp. 2010. 199.; *Schmelczler-Pobánka Éva*: A Pécsi Püspöki Könyvtár története (1774–1945). Pécs 2012. 34–35.; *Borsy K.*: A XVIII. század i. m. 275.

⁵³ *Bahlcke, J.*: Ungarischer Episkopat i. m. 112.; *Forgó András*: Korszakváltás – elitváltás? A püspöki kar a török kiűzése utáni évtizedekben. In: Az egyházi társadalom a 18. században. Szerk. Forgó András – Gözsy Zoltán. Megjelenés alatt.

⁵⁴ Bahlcke ezt 1740-re teszi. Lásd *Bahlcke, J.*: Ungarischer Episkopat i. m. 140.

⁵⁵ *Ember Győző*: A M. Kir. Helytartótanács ügyintézésének története (1724–1848). Bp. 1940. 198.

rében⁵⁶ Mária Terézia a magyar egyházi ügyek referensévé nevezte ki a Magyar Udvari Kancelláriához.⁵⁷ Kancelláriai kinevezése előtt megkapta Nin címzetes püspökségét, amely helyet biztosított neki a főrendi táblán.⁵⁸ Joachim Bahlcke mutatót rá arra, hogy Nin, Knin, Kotor és Sibenik címzetes püspökei általában pár év leforgása alatt megyéspüspökök lettek.⁵⁹

A királynő tehát Klimót egyrészt érdemei elismeréseképpen nevezte ki pécsi püspöknek és baranyai, tolnai főispánnak, másrészt azzal a tudattal, illetve bizalommal, hogy az elvárásoknak meg fog felelni.

Klimo esetében egyszerre beszélhetünk a Tridentinum püspöki ideáljának megfelelni kívánó egyházi vezetőről, illetve a Mária Terézia által 1752. április 28-án kiadott főispáni utasítás prototípusáról.⁶⁰ A főispáni utasítás számos pontja visszaköszön Klimó kinevezésének okmányában, többek között a vármegyei közgyűléseken való részvétel és elnöklés, az igazságszolgáltatás intenzívebbé és ellenőrzöttebbé tétele, az adóbevételek biztosítása. Amikor hivatalának átvétele után Klimó György megfogalmazta saját hitvallását és célkitűzéseit,⁶¹ egyszerre láthatjuk meg az uralkodó (főispáni utasításban megfogalmazott) célkitűzéseit és a pápai enciklikákban leírt irányelveket. A kánoni elvek mellett az egyik legfontosabb feladatként azt emelte ki a püspök, hogy érvényt kell szereznie az uralkodói utasításoknak (*benignarum Resolutionum Regiarum ratio semper habeatur, et in earum conformitate Decisiones fieri oporteat*).⁶² Az általa megfogalmazott tervzetben (melyet papjainak is elküldött) elsőként önmagát pozicionálta. Az első pontban kiemelte elődei tevékenységét, majd azt hangsúlyozta, hogy jelen tisztségébe a királynő akaratából került,⁶³ csupán a következő, második pontban fogalmazta meg az egyházi normákhoz való igazodást.⁶⁴

E kettőséget mutatja, hogy a kinevezése körüli években több olyan bizottságba is felkérte Mária Terézia, ahol részben püspökként, részben kifejezetten

⁵⁶ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Handschriftensammlung BL. 794. Personalstände der ungarischen Hofkanzlei fol. 41v–42r. (Fazekas István közlése).

⁵⁷ *Schmelzer-Pohánka É.*: A Pécsi Püspöki Könyvtár története. i. m. 35.; *Borsy K.*: A XVIII. század. i. m. 276.

⁵⁸ *Bahlcke, J.*: Ungarischer Episkopat i. m. 102.

⁵⁹ Uo. 138., 140. Vö. *Szijártó M. István*: A kora újkori magyar rendiség az újabb szakirodalomban. *Aetas* 24. (2009) 3. sz. 104.

⁶⁰ PPL 1752. 12. Vö. *Ember Gy.*: Magyarország közigazgatása i. m. 57–58.

⁶¹ PPL. 1752. 59.

⁶² PPL. 1752. 59. 2.

⁶³ „Postquam Dei Optimi maximi beneficio, per manus Apostolicae Hungariae Reginae nobis impenso, almae huic Quinque Ecclesiensi ecclesiae, post tot praecellentium, atque tam in Sacra, quam profana Republica illustrium virorum, praedecessorum scilicet in hac cathedra nostrorum nomina praese jussi essemus.” PPL 1752. 59.

⁶⁴ „Juxta instituta Sacrorum Canonum, ac SS. Patrum et Conciliorum Decreta, modum ponemus.” PPL 1752. 59.

főispánként számított rá. 1751. augusztus 25-én kelt levelében Klobusiczky Ferenc kalocsai érsekkel együtt Klimót küldte az uralkodónő a zágrábi és a veszprémi egyházmegyék dél-somogyi vonatkozású vitájának tisztázására.⁶⁵ 1754-ben azonban azzal a feladattal érkezett Veszprémbe, hogy ellenőrizze a vármegye közigazgatását, a vármegyegyülés működését, és az ő jelenlétében, illetve felügyelete alatt történjen a tisztújítás.⁶⁶ Utóbbi esetben Mária Terézia Klimót egy szintén püspök-főispán (Padányi Bíró Márton) által irányított világi vármegye vizsgálatára küldte, kvázi teljhatalmú megbízottként bizonyos problémák szankcionálására. És bár eltérnek a két fél beszámolóit, azt megállapíthatjuk, hogy Klimó rendkívül határozottan és ellentmondást nem tűrően – az uralkodó szempontjából szakszerűen – lépett föl Veszprémbe, amit Padányi Bíró igen nehezen viselt. Jelentése alapján az 1754. június 26-án kelt királyi leirat hét pontban sorolta fel a vármegye működésével kapcsolatos visszaéléseket és azok orvoslási módját.⁶⁷

Klimó nagy hangsúlyt fektetett a világi közigazgatás erősítésére. 1752. április 17-ei Baranya és április 20-ai Tolna vármegyei főispáni beiktatását követően komoly változást láthatunk a vármegyei gyűlések elnöklésében. Klimó már a következő, május 4-ei megyegyűlést személyesen vezette,⁶⁸ a későbbiekben pedig az uralkodói instrukciókat messze felülmúlva, nem csupán a tisztújító gyűléseken vett részt, hanem 1762–1763-ig szinte majdnem minden *generalis congregatió*n elnökséget vállalt, és a *particularis* gyűléseken is gyakran ott volt. Ez irányú tevékenysége Baranya mellett Tolna és Verőce vármegyék megyegyűléseire is kiterjedt. Ettől kezdve több olyan gyakorlat is rögzült a Klimó-féle struktúrának köszönhetően, amely hatékonyabbá tette a megyegyűlés működését. Több ügyet (és részletesebben, hosszabban) tárgyaltak, a vármegyegyűlések tematikusabbá,

⁶⁵ Delegans cognoscenda causa de limitibus Veszprimiensis et Zagrabiensis Dioecesis. PPL 1751. 55. Padányi Bíró Márton veszprémi püspök naplója. Közli Báró Hornig Károly. Veszprém 1903. 96. A Dráva mentén kb. 20 kilométeres sávban a lelkipásztori szolgálatot a térségben már korábban is tevékenykedő, illetve a beköltöző horvát lakossággal együtt érkező zágrábi egyházmegyes papok, továbbá a szlávón–horvát provinciához tartozó ferences szerzetesek látták el. Ez a körülmény a következő évtizedekben hosszas jogvita forrásává vált a veszprémi és a zágrábi püspökség között. Erről lásd *Gózszy Zoltán: A pécsi egyházmegye nyugati határainak problémái a 18. század elején*. In: *A Pécsi egyházmegye a 17–18. században*. Szerk. Fedeles Tamás – Varga Szabolcs. (Séria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis I.) Pécs 2005. 151. A jogvitáról lásd *Pelm József: Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*. Zalaegerszeg 1934. 273–298.; *Pfeiffer János: A Veszprémi Egyházmegye legrégebbi egyházlátogatásai (1554–1760)*. (A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 10.) Veszprém 1947. 14–23.; *Gárdonyi Máté: A katolikus egyház a XVIII. században*. In: *Nagyatád monográfiája I.* Szerk. Bősze Sándor. Nagyatád 2001. 170–178. A határok változásait bemutató térképeket lásd *Hermann István: A veszprémi egyházmegye igazgatása a 18. században, 1700–1777*. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 37. A veszprémi egyházmegye múltjából 28.) Veszprém 2015. Függelék I. tábla. IV./A, IV./B, IV./C. Térképek.

⁶⁶ *Hornig K.: Padányi i. m.* 91–99.

⁶⁷ Uo. 97–99.

⁶⁸ Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban: MNL) Baranya Megyei Levéltára IV. 1. a. Közgyűlési jegyzőkönyvek. Protocollum. 9. (ab anno 1747 usque ad 1753.) 364–365.

a jegyzőkönyvek precízebbé váltak. A *generalishoz* igazították a *particularis* gyűléseket, amelyek részben a nagygyűlések előkészítő ülésévé váltak, részben (főleg Tolna esetében) egyes nagyobb uradalmak egyedi problémáival foglalkoztak.

A helyzet 1762–1763-tól – Klimó országos feladatainak megnövekedésével – változott valamelyest, ekkortól kezdve fokozatosan előtérbe kerültek az alispán vezetése alatt ülésező megyegyűlések, ám azokon a Klimó által megbízott egyházi képviselők továbbra is jelentős szerepet játszottak. A püspök az 1770-es évek elejéig még évente egy-két megyegyűlést vállalt, az 1770-es évekre azonban Baranyában egyértelműen megerősödött Hojtsy Mihály alispán, Tolnában Döry Ádám alispán szerepe.

Klimó rendszeres levelezésben állt az irányítása alá tartozó vármegyék birtokosaival, és elvárta a folyamatos jelentést, az információszolgáltatást az alispánoktól, illetve rajtuk keresztül a szolgabíróktól. Az alispánok (főként Hojtsy) levelei alapján az a benyomásunk támadhat, hogy Klimóra vezetőként, koordinátorként, tanácsadóként tekintettek, akitől – a beszámolási kötelezettségen felül – véleményt, tanácsot is kérhettek.⁶⁹

Beiktatása után a megyei igazságszolgáltatás is intenzívebbé vált, 1752-től több olyan ügy vizsgálatát is lefolytatták és lezárták, amely még a széküresedés idején keletkezett. Főispánként rendszeresen berendelt tanulmányozásra különböző iratokat, Verőce vármegye adminisztrátoraként például az adózással és egyéb pénzügyekkel kapcsolatos elszámolásokat ellenőrizte.⁷⁰

Elsősorban az egyházszervezet erősítését szolgálta, mégis az igazságszolgáltatás kapcsán említem meg az egyházmegyei konzisztórium megerősítését. A konzisztórium az egyházmegye vezetése által összehívott egyházi jogi fórum volt, amely olyan ügyekkel foglalkozott, amelyekben az egyházkormányzati elvárások és a tapasztalat között különbségek adódtak. Itt tárgyalták a papsággal kapcsolatos fegyelmi problémákat, nézeteltéréseket, illetve kompetenciabeli hiányosságokat.

Klimó már 1752-ben rendelkezett a konzisztórium működtetéséről, aminek segítségével a püspökség területén tevékenykedő prominens egyházi személyeket (világi papok közül kettőt, a káptalan tagjait, a szeminárium vezetőjét, a pálos priort, a jezsuita rektort, két ferences szerzetest) egy testületben hozta össze, hogy részben a lelkipásztori és fegyelmi ügyeket könnyebben megtárgyalhassák (*facilius consuleremus*), részben a hívek vallási kérdéseket érintő ügyeiben eljárjanak.⁷¹

⁶⁹ Vö. Gözsy Zoltán – Gerhard Seewann: A parasztfelkelés Baranya vármegyében 1766-ban. Pécs 2015. 113–114.

⁷⁰ PPL 1756. 30.

⁷¹ „quoddam tribunal ecclesiasticum seu e viris ecclesiastica dignitate non minus, quam eruditione conspicuis, atque e religiosis quoque ordinibus, quos sat frequentes in civitate hac episcopali habemus, delectum institueremus consistorium, quo cum juxta normam aliarum diaecesium, solitudinem

A konzisztórium effektív tevékenységének alapfeltétele az állandósult tagság, illetve a rendszeres üléselés volt. Klimó mindkettőt szem előtt tartotta, és komoly szervező munkával igyekezett ezek érvényesülését biztosítani. A Pécsen működő különböző egyházi szerveket nemcsak egységessé tette ezzel az intézménnyel, hanem megfelelő struktúrába szervezte és konkrét tartalommal töltötte meg azokat.⁷² E fórum leginkább jogi kérdésekkel foglalkozott. Mivel a püspök-főispán a megye tényleges vezetőjeként felvállalta a lakosság feletti gondoskodást, az itt élőkben fokozatosan tudatosult, hogy morális, etikai és jogi kérdésekben a konzisztóriumhoz fordulhatnak. Ez a szerv igen rövid idő alatt gyűjtőhelyévé vált az egyházmegye területén tapasztalható problémáknak, egyre nagyobb számban keresték fel a hívek ilyen jellegű kérdéseikkel. A konzisztórium ráadásul alaposan járt el a különböző ügyek tisztázásában, szisztematikus vizsgálatokat folytattak, tanúvallomásokot vettek fel, és helyi szinten igyekeztek tisztázni a morális, jogi kérdéseket. Ennek az volt a hatása, hogy a közösségek és az egyes személyek számára is evidenciává vált, hogy az erkölcsi szempontokat hivatalos formában is felügyeli az egyház, és a helyi kihágásoknak esetleg szélesebb körben is lehet következménye.

Klimó a saját kancelláriáját is megszervezte a püspökségnél, ezen keresztül a konzisztórium üléseit is írásba foglaltatta, a különböző ügyeket – kivonatolva – jegyzőkönyvbe másoltatta. A hatékony működést tartotta szem előtt például akkor is, amikor Christovics Imre kanonokot delegálta a konzisztóriumba, mivel ő rendszeresebben tudott megjelenni az üléseken, mint a Hétszemélyes Táblánál is tevékenykedő Fonyó Sándor.⁷³ Ennek a testületnek fontos feladata volt, hogy az egyházmegyei papság, illetve más egyházi személyek számára a különböző (akár uralkodói, akár püspöki és konzisztoriális) rendeleteket, döntéseket kifejtse.⁷⁴ Aprólékos részletességgel vizsgálta és ellenőrizte a püspök az alsópapság munkáját, az anyakönyvek vezetésétől kezdve a nem katolikus lakossághoz fűződő viszonyig.⁷⁵

A plébániahálózat fejlesztése a katolikus egyház mellett az állam számára is kiemelt tényezőnek számított. A III. Károly uralkodása alatt megkezdődött folyamatokat⁷⁶ Mária Terézia is továbbvitte. Annyi változást tapasztalhatunk a két uralko-

---

nostram pastorem dividendes, et animarum salutis, cui cum iudicii Divini formidine intendere inprimis debemus, facilius consuleremus” PPL. 1752. 59. 2.

⁷² „praefatum Tribunal Ecclesiasticum seu Consistorium Episcopale Quinque Ecclesiense nuncupandum” PPL 1752. 59. 2–3.

⁷³ PPL 1752. 59. 3–4.

⁷⁴ PPL 1752. 59. 7–8.

⁷⁵ PPL 1752. 59. 8.

⁷⁶ Gözsy Zoltán: Szempontok az 1733-as Cassa Parochorum összeírások vizsgálatához Baranya és Tolna megye példáján. Levéltári Közlemények 84. (2013) 113–144.

dó között, hogy a királynő a lelkipozás (*cura animarum*) mellett a szokásokat, normákat egységesítő eljárást (*cura morum*) várt el az egyház képviselőitől. Tetten érhető ez a célkitűzés a soknemzetiségűnek számító déli megyékben, illetve a délszláv területeken. Jól mutatja ezt az uralkodó fokozott érdeklődése a szlavón régió egyházi struktúrájával kapcsolatban. 1752-től kezdve szorgalmazta, hogy a Baranya és Tolna megyében lévő plébániák mellett a szlavóniaiakat is írassa össze Klimó, hogy az eredmények ismeretében változtatásokat eszközöljön.⁷⁷ A legfontosabb vizsgálati szempont az volt, hol szükséges és hol lehetséges új plébániákat alapítani, valamint, hogy alkalmas pappal rendelkeznek-e az egyes közösségek.⁷⁸

A szlavóniai lakosság lelki gondozása egyfajta konszolidációs programként 1755-ben a parasztmegmozdulások miatt még inkább felértékelődött. Ebben az évben Klimót Verőce vármegye adminisztrátorává nevezte ki az uralkodó, miután az addigi főispán, Patáchich Lajos a tehermentesítését kérte.⁷⁹ Mária Terézia jelentős szerepet szánt ebben a helyzetben a püspöknek,⁸⁰ és rajta keresztül a plébánosoknak, tanítóknak. Az 1756. március 15-én kelt levelében kifejezésre juttatta, hogy a szlavón falvakban tevékenykedő plébánosoktól és tanítóktól azt várja el, hogy szorgalommal tanítsanak, és ezáltal rendezzék a közösségek életvitelét.⁸¹ Klimó a már megkezdett pécsi egyházmegyei vizitációs tevékenységét a szlavóniai területre is áthelyezte, egyúttal felmérte, hol lehet új plébániákat felállítani.⁸² A szlavóniai plébániák élére fokozatosan nevezett ki egyházmegyei papokat, háttérbe szorítva ezzel a parókiákon tevékenykedő ferences szerzeteseket. Szabályozta a plébániák működését, intézkedett a bevételek egységesítéséről.⁸³ A papi járandóság és ellátás növelését illetően kiemelte a püspök, hogy ez a hívek mezőgazdasági termelésének javításával függ össze.⁸⁴

⁷⁷ PPL 1752. 55. Status animarum et conscriptio parochiarum in Slavonia ad Dioecesim Q.Ecclesiensem spectans; PPL 1753. 5. Petitur informatio de parochiis Slavoniae.

⁷⁸ PPL 1753. 5. Már 1753-ban felvetette Mária Terézia, hogy Szlavóniából származó kispapok számára létesítsenek szeminárium helyeket, illetve ösztöndíjat. PPL 1754. 3.

⁷⁹ *Bahlcke, J.:* Ungarischer Episkopat i. m. 142. Adminisztrátori címét 1755 végén a Tolnai, Baranyai vármegyei gyűléseken is használta. MNL Tolna Megyei Levéltára IV. 1. a. Közgyűlési jegyzőkönyvek. Protocollum 10. (ab anno 1754 usque 1761). 230.

⁸⁰ Provisionale Urbarium ad regulandos interimales Regni Croatiae subditos. PPL 1755. 52.

⁸¹ „Unde quemadmodum Nobis subjecti populi salutem praepremis cordi habemus, atque ideo etiam velimus: ut is in rebus fidei, probitate vitae, et genere morum Christianis convenientium per illos, quibus ejus rei cura incumbit, omni meliori modo erudiat, ita in zelo, et industria fidelitatis Vestrae Pastoralis plene confidimus, eandem hac in parte in gremio Diaecesis suae id facturam, quo idcirco nihil a se desiderari patiat. Quodipsam etiam dum fidelitati Vestrae benigne committimus, una a tempore etiam posterius submissae relationis de statu partium illarum religionis, an, et ubi communitatis Parochis, et Ludi magistris provisae sint? Anve, et quam sedulo populo cathechetica tradantur?” Circa populum Slavoniae, velut admodum rudem in rebus fidei omni meliori modo erudiendum. PPL 1756. 17.

⁸² Regno Slavonicae Conscriptio Neo erigendarum in Inclyto Regimine Slavonico Brodensi sitarum Parochiarum secundum normam ab Excelso Consilio Locumtenentia Regio transmissam. PPL 1755. 46.

⁸³ PPL 1757. 64.

⁸⁴ Uo.

Klimo számára, mint a hivatalát frissen elfoglaló és a trienti elveket szem előtt tartó püspök számára evidens volt, hogy egyházmegyéjét (főként egy több éves *vacantia* után) fel kell mérnie. Mindezekén túl az uralkodónó is elvárta tőle, mint püspöktől és mint főispántól egyaránt, hogy pontos képet szerezzen a rá bízott lakosságról. A déli területek a betelepülések, a migráció és a vegyes etnikumú lakosság (és számos más társadalmi kérdés) miatt különös jelentőséggel bírtak. 1753-ban Mária Terézia teljes körű *Canonica visitatio* elkészítésére adott utasítást Klimo számára (*Universas et quaslibet Ecclesias, Templa et Parochias in praefata Diaecesi Quinque Ecclesiensi existentes*). Pátensével mindenkit arra utasított, hogy a vizitációt segítsék, támogassák, ne akadályozzák.⁸⁵ A püspök gondosan elrendezte az egyes egyházlátogatások gördülékeny lefolytatását. 1753. augusztus 15-én instrukciót adott ki az esperesei és plébánosai számára, majd 1756-ban részben az előző anyagot megismételve, egységes kérdőpontokat (*Puncta visitationis*) fogalmazott meg az összeíráshoz.⁸⁶ Felvette a kapcsolatot az egyházmegye területén élő birtokosokkal. A püspök személyesen vezette a vizitációt. A plébániákon előre elkészített anyagot személyesen ellenőrizte (*oculis usurpavimus*), észrevételeit lediktálta (*dictaremus*).⁸⁷ Egyértelmű prioritást élvezett a felmérésekben a hiányok és az esetleges korrekciók rögzítése. Vizsgálta a plébániák és filiák viszonyát: mennyiben tudja érdemben ellátni a plébános a saját plébániakörzetét, mennyire kielégítő a hívek számára a fennálló állapot, tudják-e látogatni a miséket, részeseülnek-e a szentségekben. Fontos szempont volt a templomok, a parókiák állapotának felmérése, az infrastrukturális fejlesztés nélkül nem lehetett a rendszer bővítéséről gondolkodni.

A vizitáció következetesen ellenőrizte a papság alapfeladatait. Vizsgálták a pap hozzáállását, mennyire végezte szorgalmasan (*diligens, sedulus*) a munkáját. A szorgalom mellett alapvető volt a plébános helyben tartózkodása (*residentia*). Kiemelt igény volt a morális értékek közvetlen vagy közvetett átadása, érvényesítése. A közvetlen eszközök közé sorolhatjuk egyrészt a tanító tevékenységet, másrészt a helyi társadalom erkölcsi vétségeire adandó reakciókat. A moralitás érvényesítésének közvetett eszközei között a plébános morális példaképként való viselkedését, működését kell említenünk.⁸⁸ A püspök hangsúlyt fektetett a papság kiválasztására és nevelésére. Az uradalmakkal is igyekezett elfogadtatni ezeket a szempontokat, hiszen az alkalmas pap kiválasztása egyházi kompetencia, a püspök felelőssége és feladata

⁸⁵ MNL Országos Levéltára A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztrárja, Libri Regii 43. kötet 73.

⁸⁶ PPL 1756. 83.

⁸⁷ Visitatio i. m. 75.

⁸⁸ A plébánosok esetében következetesen vizsgálta a vizitáció a moralitás kérdését, és így rendszeresen ki is tért arra, képesek-e ebben a tekintetben példaképként viselkedni. Visitatio i. m. 240.

ennek eldöntése. Ebben látta a biztosítékát annak, hogy megfelelő személyiségek kerüljenek egyházi tisztségekbe, csak a bizalom elnyerése után tudja a plébános a lelkeket megnyerni (*animos [...] magisque demeri satagent*).⁸⁹

A megfelelő kommunikációhoz elengedhetetlen volt a plébános felkészültsége, nyelvtudása. Klimó – hasonlóan a korszak más magyarországi püspökeihez – nagy hangsúlyt fektetett a plébánosok képzésére és emelte a szemináriumi oktatás színvonalát. Négy évre emelte a képzés időtartamát, és több újabb tantárgy mellett bevezette az egyházi szónoklattan.⁹⁰ Szigorította a felvételi eljárást, teljesen magáévá tette XIV. Benedek *Ubi primum* enciklikájának kritériumait (például a kiválasztás szigorítását, az oktatás és a tehetséggondozás fejlesztését), több esetben megfogalmazta a prefektusok számára, hogy inkább kevesebb, de jó növendéket akar az intézményében látni. A pontos képhez a bécsi kormányzat papképzéshez fűződő viszonyát is meg kell vizsgálnunk. Mária Terézia elvárta a püspököktől, hogy olyan klerikusokat képezzenek, akik mediátorként nyelvi és szellemi kompetenciáik révén képessé válnak a társadalompolitikai célok (társadalmi szabályok, morális normák átadása és egységesítése, az eltérő hagyományokból, szokásokból adódó különbségek csökkentése) megvalósítására.⁹¹

Klimó figyelemmel kísérte a távolban tanuló pécsi kispapok sorsát, folyamatosan levelezett velük, egyrészt hogy információt szerezzen hallgatóitól, másrészt hogy stilisztikai, filológiai tekintetben gyakorlatoztassa őket. A püspök igyekezett személyesen részt venni a hallgatók vizsgáin, s ha ez nem valósult meg, beszámolót kért a tapasztalatokról.⁹²

XIV. Benedek lelkipásztori és papképzési programja mellett ki kell emelnünk művelődési koncepcióját is. A tudomány művelésében, a közművelődésben központi szerepet szánt az egyháznak, szorgalmazta tudományos társaságok, akadémiák felállítását. De ahhoz, hogy a klérus be tudja tölteni ilyen jellegű hivatását, fejleszteni és bővíteni kívánta az egyházi felsőoktatás palettáját. Hangsúlyt fektetett arra, hogy a nagyobb egyházi gyűjteményeket (múzeumok, könyvtárak) fejlesszék, és azokat lehetőség szerint vonják be az oktatásba. Mindezek markánsan meghatározták Klimó püspök könyvtárfejlesztő tevékenységét.⁹³

Klimó szemináriummal kapcsolatos céljai természetes módon változtak, bővültek az évek során, újabb és újabb törekvéseket, elképzeléseket, folyamatos

⁸⁹ „Circa populum Sclavoniae, velut admodum rudem in rebus fidei omni meliori modo erudientum.” PPL 1756. 17.; *Gózszy Z.*: A katolikus egyház normakommunikációs és mediátori szerepe i. m. 68.

⁹⁰ Uo. 68.

⁹¹ Erről bővebben lásd uo. 64–71.

⁹² „qualem quisque alumnorum progressum fecerit.” PPL 1766. 32.

⁹³ Bővebben lásd *Schmelzer-Pohánka É.*: A Pécsi Püspöki Könyvtár története i. m.

javítási szándékot fedezhetünk fel tevékenységében. Egyrészt a papság méltó képviselőit kívánta intézményében kinevelni, másrészt olyan erős oktatási intézményt akart létrehozni, amely alapját képezheti egy teológiai fakultásnak, s arra felépíthetné a pécsi egyetemet. Ezen kívül a regionális művelődés és kultúra fundamentumaként és szervezőjeként tekintett a püspök a papnevelőre, amely hosszú távon sugározhatja a tudás és a tanultság jelentőségét. A püspök fejében ezek komplex struktúráként jelentkeztek. Az egyetem létrehozásával emelné a püspökség hírnevét, miként a klérus tudományos színvonalát és felkészültségét is.

Klimo püspök halálakor egy stabilan működő, minőségi növendékekkel és oktatókkal felálló szemináriumot látunk. Beérett annak a gyümölcse, hogy a püspök szigorította a kiválasztás rendjét, és nem engedett a meghatározott elveiből, illetve igyekezett felkészült és elhivatott tanári gárdát megszervezni. Az 1780-as évekre egy pezsgő szellemi közeg formálódott ki, amelyben evidenciává vált az ismeretek bővítése, a kutatás, valamint az alkalmas klerikusok kinevelése.

Amikor Mária Terézia államférfiakról beszélünk, akkor nem alaptalan a birtokos jelzős szerkezet használata. Az 1751-ben főispánnak és püspöknek egyaránt kinevezett Klimo Györgyről elmondható, hogy a számára megszabott és az általa vállalt programot végrehajtotta, a vármegye vezetőjeként az uralkodó törekvéseinek és célkitűzéseinek megfelelően járt el, míg püspökként XIV. Benedek stratégiáját követte. De a felhozott példák azt is mutatják, hogy nem lehet szétválasztani a két tisztséghez kapcsolódó feladatokat, eljárási módokat, azok ezer szállal összekapcsolódtak. Ennek nem csupán az az oka, hogy a két funkció több ponton összeért, hanem az is, hogy az uralkodó és a pápa a középszintű világi és egyházi igazgatásról alkotott ars poeticája és programja számos ponton megegyezett, egymásra épült.

NORMS AND EXPECTATIONS
CONNECTED TO BISHOPS AND LORD LIEUTENANTS
IN THE TIME OF MARIA THERESA

Bishop and Lord Lieutenant György Klimo
by Zoltán Gözsy

SUMMARY

The paper explores the activities of bishop-lord lieutenants (Hung. *püspök-főispán*) during the reign of Empress Maria Theresa based on the example of György Klimo, Bishop of Pécs, Lord Lieutenant of Baranya and Tolna. It focuses on two major issues: 1) What norms, methods and strategic aims governed the activities of the holders of such offices

from the 1750s onwards, and what kinds of expectations were formulated with regard to their particular office, and, 2) In view of these expectations, what did the practical activities of György Klimo look like? What was the functional environment in that period in Southern Transdanubia and Slavonia in which he had to operate? The first set of issues demands an analysis of the ideological background, mainly on the basis of sources issued by Maria Theresa and Pope Benedict XIV. The second major part of the study explores the activities of the Bishop of Pécs in the fields of administration and social organisation.